

УДК 332.1:330.34

О.О. Недобга

Східноукраїнський національний університет імені В. Даля, м. Луганськ

СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті розглянуто сутність моніторингу соціально-економічного розвитку регіону. Побудовано систему моніторингу соціально-економічного розвитку регіону, яка складається з підсистем інформаційного забезпечення, оцінювання, прогнозування, прийняття управлінських рішень. Запропоновано схему процесу моніторингу соціально-економічного розвитку регіону та підприємств, розташованих на даній території

Ключові слова: регіон, розвиток, соціально-економічний розвиток, система, моніторинг

В статье рассмотрена сущность мониторинга социально-экономического развития региона. Построена система мониторинга социально-экономического развития региона, которая включает подсистемы информационного обеспечения, оценки, прогнозирования, принятия управленческих решений. Предложена схема процесса мониторинга социально-экономического развития региона и предприятий, расположенных на данной территории

Ключевые слова: регион, развитие, социально-экономическое развитие, система, мониторинг

Essence of monitoring of social and economical development of region is considered in the article. The system of monitoring of social and economical development of region is built; it includes subsystems of the informative providing, estimation, prognostication, acceptance of administrative decisions. The chart of process of monitoring of social and economical development of region and enterprises, located on this territory is offered.

Keywords: region, development, social and economical development, system, monitoring

На сучасному етапі розвитку економіки, який характеризується високою швидкістю змін, нестабільністю та невизначеністю, для забезпечення безперервного процесу соціально-економічного розвитку кожен регіон має прагнути до раціонального використання ресурсів, підвищення прибутковості виробництва, поліпшення якості продукції і задоволення соціальних потреб працівників підприємств і населення території. Саме моніторинг здатен забезпечити розв'язання такого завдання, як формування управлінських рішень, спрямованих на досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку як регіону, так і його підприємств, на основі своєчасної обробки необхідної інформації. На нашу думку, не можна розглядати соціально-економічний розвиток регіону у відриві від підприємств, оскільки саме підприємства є основною ланкою господарства і визначають ділову активність регіону. Тому, здійснення моніторингу соціально-економічного розвитку підприємств, розташованих на певній території, буде сприяти підтримці міцного та стійкого фінансового стану не лише окремих суб'єктів господарювання, а і їх зовнішнього середовища – регіону, держави та, що більш важливіше, – населення, що мешкає у цих адміністративних одиницях.

Соціально-економічний розвиток регіону можна представити як сукупність кількісних і якісних змін, які забезпечують перехід регіону на більш високий рівень розвитку. У загальному виді моніторинг (від лат. *monitor* – застережний) – метод дослідження об'єкту, що припускає відстеження і контроль його діяльності (функціонування) з метою прогнозування останньої [1, с. 681]. Якщо ж говорити про моніторинг в економіці, слід звернутися до енциклопедій і словників.

Так, Економічний енциклопедичний словник [2, с. 526] трактує моніторинг як безперервне спостереження і аналіз діяльності економічних об'єктів. А.Н. Азріліян

[3, с. 600] визначає моніторинг як спостереження, відстежування, аналіз, і оцінку діяльності якого-небудь явища чи об'єкту. У Великому економічному словнику [4, с. 404] моніторинг трактується як спостереження, оцінка і прогноз стану якогось явища чи процесу, аналіз їхньої діяльності як складова частина управління.

Таким чином, моніторинг у загальному розумінні об'єднує в собі такі найважливіші функції як спостереження, оцінювання та контроль і забезпечує своєчасність прийняття управлінських рішень за його результатами.

Моніторинг використовується у багатьох різних науках, таких, як екологія, політика, економіка, освіта, медицина, соціологія, право та ін., і кожна з них вкладає свій зміст у його визначення.

М.Л. Малишев сформулював теоретично можливі варіанти концепцій моніторингу [5, с. 22]: 1) цільова концепція, згідно якої моніторинг визначається як проблемно-орієнтована система, що перекриває певну сферу інформаційних потреб; 2) інструментальна концепція, де моніторинг виділяється серед інших систем обробки інформації за типом використовуваних засобів і методів (широке застосування вибіркового методу збору даних, комп'ютерна технологія роботи з інформацією і тому подібне); 3) інтеграційна концепція, в якій моніторинг трактується як результат перегрупування традиційних інформаційно-управлінських функцій, що об'єднує елементи соціально-економічної статистики, соціально-економічного і соціологічного аналізу і прогнозування.

Говорячи про регіональний моніторинг, відокремлюють [6, с. 53] тотальний та проблемно-орієнтований. При цьому тотальний моніторинг є інформаційно-аналітичною базою для здійснення державного впливу на регіони в масштабі країни. Проблемно-орієнтований моніторинг служить для відстежування тенденцій розвитку ситуації в регіоні.

Узагальнюючи зарубіжний досвід, І. В. Валентюк [7, с. 73] визначає моніторинг як активний суб'єкт пошуку і реалізації нових можливостей у генеруванні та освоєнні новаторських ідей, розробленні нових продуктів і технологій, здійсненні інновацій та оволодінні перспективними факторами розвитку державного та регіонального управління.

Моніторинг розвитку регіону розглядається [8, с. 66] як механізм постійного спостереження за контрольними показниками регіонального розвитку, визначення величини відхилень фактичних результатів від передбачених програмою і виявлення їх причин.

Регіональний моніторинг визначають [9, с. 167] як інформаційно-аналітичну систему з відстежування регіональної ситуації як бази розроблення регіональної і національної політики. А.Е. Когут і В.С. Рохчин [10, с. 10] під моніторингом розуміють систему спостереження, оцінки і прогнозу економічної і соціальної обстановки, що складається на території. Головна мета функціонування системи моніторингу полягає в забезпеченні органів управління повною, своєчасною і достовірною інформацією про процеси, які протікають в різних сферах економіки, про соціальну ситуацію, що складається.

Отже, моніторинг соціально-економічного розвитку регіону у загальному розумінні об'єднує в собі такі найважливіші функції управління як спостереження, оцінювання та контроль і забезпечує своєчасність прийняття управлінських рішень за його результатами.

Аналіз літературних джерел [6–10] свідчить про відсутність єдиного підходу

щодо системи моніторингу соціально-економічного розвитку регіону. Тому **метою статті** є формулювання сутності й системи моніторингу соціально-економічного розвитку, який би забезпечував розробку ефективних управлінських рішень щодо підвищення рівня подальшого розвитку регіону.

Моніторинг соціально-економічного розвитку регіону представляє собою процес постійного спостереження і оцінювання змін, що відбуваються у економічному та соціальному середовищі з метою прийняття своєчасних і виважених управлінських рішень на основі виявлених тенденцій щодо перспектив регіонального розвитку. Моніторинг є засобом підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону і базується на принципах науковості, системності, цілеспрямованості, інтегрованості, достовірності.

Принцип науковості означає, що моніторинг носить науковий характер, тобто ґрунтується на положеннях діалектичної теорії пізнання, враховує вимоги економічних законів розвитку, використовує сучасні методи досліджень тощо.

Системність пов'язана з тим, що кожний об'єкт розглядається як складна динамічна система, яка складається з ряду елементів, певним чином пов'язаних між собою і зовнішнім середовищем [11, с. 8]. Вивчення кожного об'єкта має здійснюватися з урахуванням всіх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, взаємозалежності і взаємопідпорядкованості його окремих елементів.

Принцип цілеспрямованості говорить про те, що моніторинг соціально-економічного розвитку має переслідувати конкретні цілі.

Інтегрованість [12, с. 21–22] – це діалектична єдність різних за своєю сутністю видів інформації, що переслідують мету розчинення старого змісту інформації і на якісно новій основі створення нової інформації, яка задовольняє потреби управління. Цей принцип реалізується за допомогою розробки комплексного показника соціально-економічного розвитку регіону на основі одиничних показників.

Достовірність говорить про те, що моніторинг має ґрунтуватися на достовірній, надійній інформації і на точних розрахунках.

Принцип комплексності вимагає дослідження всіх сторін і ланок соціально-економічного розвитку та їхніх зв'язків і залежностей.

Систему моніторингу соціально-економічного розвитку регіону можна представити як сукупність взаємопов'язаних елементів, яка забезпечує цілеспрямоване та систематичне оцінювання соціально-економічного розвитку для забезпечення переходу регіону до більш довшеного стану порівняно з поточним завдяки досягненню цілей соціально-економічного розвитку в умовах дії багатьох факторів. Система моніторингу соціально-економічного розвитку дає можливість визначити рівень досягнення поставлених цілей та вплив змін на ефективність соціально-економічного розвитку. На нашу думку, схематично дану систему можна представити наступним чином (рис. 1).

Основна мета створення системи моніторингу соціально-економічного розвитку регіону полягає в забезпеченні ефективності соціально-економічного розвитку. Виходячи з цього можна виділити такі комплекси задач дослідження соціально-економічного розвитку: аналіз наслідків соціально-економічної діяльності регіону; дослідження рівня соціально-економічного розвитку; оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку; вивчення потенційних можливостей і перспектив подальшого розвитку.

Система моніторингу покликана проаналізувати, оцінити та спрогнозувати соціально-економічний розвиток регіону загалом, його окремих територіальних одиниць, видів діяльності і т.п. Дана система повинна відповідати таким вимогам, як гнучкість та адаптивність до змін середовища, оскільки передбачає виявлення можливостей підвищення рівня соціально-економічного розвитку з урахуванням перспектив зростання, соціального розвитку, змін зовнішнього середовища тощо.

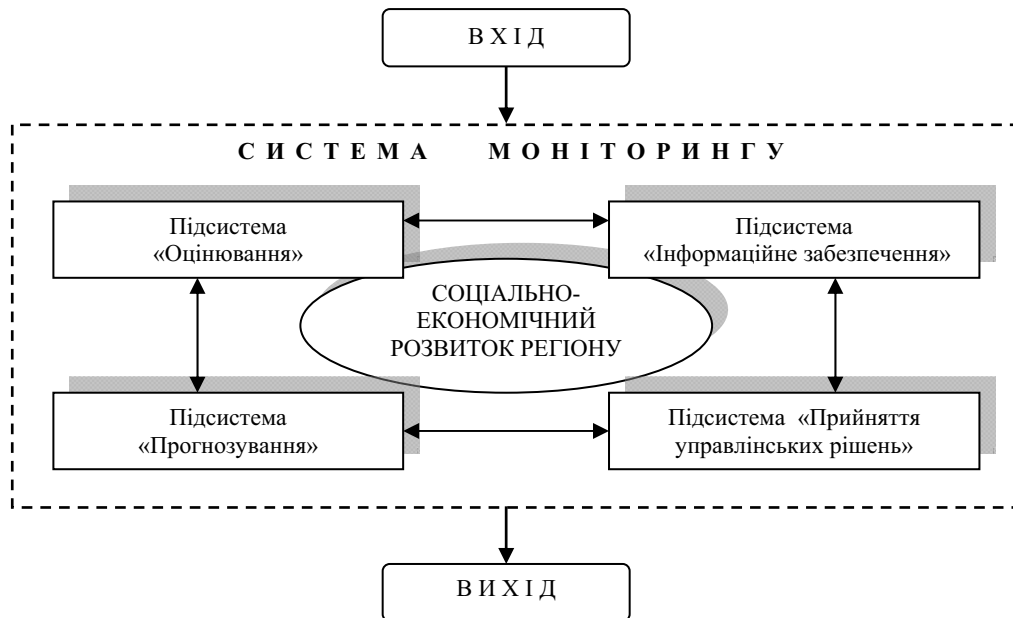

Рис. 1. Система моніторингу соціально-економічного розвитку регіону

Система моніторингу соціально-економічного розвитку регіону складається з чотирьох великих підсистем. Підсистема інформаційного забезпечення представляє собою комплекс заходів, засобів і методів, який забезпечує систему моніторингу соціально-економічного розвитку необхідною інформацією шляхом збору, реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання і надання інформації для прийняття необхідних управлінських рішень.

У системі моніторингу не менш важливе значення має підсистема «Оцінювання», оскільки її результати дають змогу керівним органам проаналізувати усі аспекти соціально-економічного розвитку і на цій основі приймати раціональні управлінські рішення. Оцінювання передбачає своєчасне усунення виявлених причин неефективного управління і розробку рекомендацій щодо вдосконалення управління регіоном.

Підсистема прогнозування призначена для дослідження подальших перспектив соціально-економічного розвитку регіону. Саме ця підсистема відповідає за розробку сценаріїв на основі результатів проведеного оцінювання і формулювання пропозицій щодо підвищення ефективності і стимулювання розвитку.

І нарешті підсистема прийняття управлінських рішень. Завдання цієї підсистеми полягає у розробці альтернативних програм, визначенні подальших напрямків і пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону, які б відповідали таким вимогам, як адаптивність, гнучкість та ефективність.

Як відомо, ефективне функціонування регіону забезпечується, якщо стратегічні

інтереси суб'єктів господарювання тісно взаємопов'язані і здебільшого збігаються з інтересами регіону. У табл. 1 наведено основні інтереси, які спонукають діяти і розвиватися ці суб'єкти.

Тому бачиться необхідним впровадження аналогічної системи моніторингу й на підприємствах. Процес реалізації запропонованої системи складається з двох великих етапів: на першому етапі система моніторингу формується і впроваджується у життя; на другому – відбувається її коректування з урахуванням виявлених недоліків і тенденцій розвитку.

Таблиця 1. Інтереси підприємства і регіону

Інтереси підприємства	Інтереси зовнішнього середовища – регіону
Економічні	
<ul style="list-style-type: none"> – підвищення конкурентоспроможності підприємства; – фінансова незалежність; – підвищення прибутковості; – зростання частки ринку; – підвищення продуктивності і платоспроможності; – збільшення обороту; – покращення якості продукції і т.п. 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення реальних доходів; – підвищення конкурентоспроможності регіону; – поліпшення економічного становища; – оптимізація експортно-імпорتنих операцій; – стимулювання розвитку нового бізнесу; – стабільність цін; – збільшення податкових надходжень; – ефективне використання природних ресурсів і т.п.
Соціальні	
<ul style="list-style-type: none"> – стабільність заробітної плати; – безпечні умови праці; – соціальне та медичне страхування; – підвищення кваліфікації персоналу; – сприятливий психологічний клімат в колективі і т.п. 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення рівня життя населення; – створення нових робочих місць та зменшення кількості безробітних; – створення і забезпечення функціонування об'єктів соціальної інфраструктури і т.п.
Інноваційно-інвестиційні	
<ul style="list-style-type: none"> – впровадження прогресивних технологій і техніки та вдосконалення існуючих; – розробка нових продуктів; – залучення інвестиційних ресурсів та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> – активізація інноваційно-інвестиційної діяльності; – розробка та впровадження нових продуктів та послуг і т.п.
Інші	
<ul style="list-style-type: none"> – збільшення вартості підприємства; – покращення іміджу підприємства; – податкові пільги; – застосування сучасних інформаційних технологій; – дотримання світових екологічних стандартів і т.п. 	<ul style="list-style-type: none"> – підйом економічно відсталих регіонів; – освоєння нових сировинних баз; – формування нових промислових очагів; – розв'язання екологічних проблем і охорона навколишнього середовища; – впровадження енергозберігаючих технологій; – покращення транспортних та комунікаційних зв'язків в регіоні і т.п.

Спочатку моніторинг соціально-економічного розвитку проводиться за обмеженим колом показників, яке у подальшому розширюється залежно від ситуації, що склалась на даний момент часу. Тобто критерії і показники оцінювання з часом можуть змінюватись і порівнюватись з іншими регіонами. Узагальнена схема моніторингу соціально-економічного розвитку наведена на рис. 2.

На першому етапі моніторингу виявляються проблеми і можливі відхилення у соціально-економічному розвитку регіону та підприємств, розташованих на даній території; на основі виявлених проблем формується система критеріїв і показників, необхідних для оцінювання ситуації, що склалась.

Наступним етапом є збір інформації, необхідної для розрахунку оціночних показників; отримана інформація обробляється (систематизується і впорядковується у розрізі джерел інформації, об'єктів її отримання, каналів розподілу и т.п.) і розраховуються оціночні показники, на основі яких виявляються відхилення у соціально-економічному розвитку.

Якщо відхилень не виявлено, приймається рішення про невтручання в систему управління соціально-економічним розвитком регіону (підприємства), у протилежному ж випадку з'ясовуються причини цих відхилень; на основі з'ясованих причин відхилень розробляються сценарії можливих напрямків подальшого соціально-економічного розвитку; розглянувши можливі сценарії розвитку, керівництво приймає відповідні управлінські рішення.

Рис. 2. Схема процесу моніторингу соціально-економічного розвитку регіону та підприємств, розташованих на даній території

Підводячи підсумок, підкреслимо, що науковою новизною дослідження у теоретичному плані є запропонована система моніторингу соціально-економічного розвитку, здатна забезпечити усією необхідною інформацією керівні органи як регіону, так і підприємств. Саме результати моніторингу є базою для формування ефективних управлінських рішень, спрямованих на досягнення поставлених цілей і отримання соціально-економічного ефекту. Подальші дослідження будуть націлені

на розробку показників оцінювання ефективності стимулювання соціально-економічного розвитку регіону.

Бібліографічні посилання і примітки:

1. Социологическая энциклопедия: в 2-х т. – Т.1: Руководитель научного проекта / Г.Ю. Семгин. – М.: Мысль, 2003. – 694 с.
2. Кураков Л.П. Экономический энциклопедический словарь / Л.П. Кураков, В.Л. Кураков, А.Л. Кураков. – М.: Вуз и школа, 2005. – 1030 с.
3. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
4. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2002. – 895 с.
5. Малышев М.Л. Мониторинг социально-трудовой сферы: учеб. пособ. / М.Л. Малышев. – М.: Издательство РГСУ «Союз»; «Перспектива», 2007. – 276 с.
6. Колесник В.І. Механізми формування системи моніторингу регіональних ситуацій / В.І. Колесник // Статистика України. – 2007. – №1. – С. 52–58.
7. Валентюк І.В. Зарубіжний та вітчизняний досвід впровадження технологій моніторингу й контролю в процесі соціально-економічного розвитку регіонів / І.В. Валентюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – №23. – С. 70–79.
8. Максимова Т.С. Регіональний розвиток (аналіз і прогнозування): монографія / Т.С. Максимова. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – 304 с.
9. Фетисов Г.Г. Региональная экономика и управление / Г.Г. Фетисов, В.П. Орешин. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 416 с.
10. Когут А.Е. Информационные основы регионального социально-экономического мониторинга / А.Е. Когут, В.С. Рохчин. – СПб.: ИСЭП РАН, 1995. – 97 с.
11. Савицкая Г.В. Экономический анализ: учеб. / Г.В. Савицкая. – 13-е изд., испр. – М.: Новое знание, 2007. – 679 с. – (Экономическое образование).
12. Палий В.Ф. АСУ и проблемы теории бухгалтерского учета / В.Ф. Палий, Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 1981. – 224 с.

Надійшла до редколегії 25.04.2011